

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

THE LEGAL NATURE OF DISCHARGE FROM CRIMINAL LIABILITY INSTITUTE

Степаненко О.В.,

к.ю.н., доцент кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу правової природи інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Проаналізовано наукову літературу щодо вказаної проблематики. На підставі аналізу законодавства, наукової літератури та судової практики запропоновано зміни у Кримінальний кодекс України в частині закріплення поняття звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, значення звільнення від кримінальної відповідальності.

Статья посвящена анализу правовой природы института освобождения от уголовной ответственности. Проанализирована научная литература по указанной проблематике. На основании анализа законодательства, научной литературы и судебной практики предложены изменения в Уголовный кодекс Украины в части закрепления понятия освобождения от уголовной ответственности.

Ключевые слова: уголовная ответственность, освобождение от уголовной ответственности, значение освобождения от уголовной ответственности.

The article is devoted to the analysis of legal characteristics of discharge from criminal liability institute. The academic literature on the above topic is examined. It is stated that within the framework of discharge from criminal liability the relation between principles of expediency, humanism, and criminal activity economy is vividly manifested. The legal nature of the institute stipulates that given its application the objects of criminal law could be (or have been) achieved by using far fewer resources and more humane remedies.

It is argued that the absence of a common understanding of the legal nature of discharge from criminal liability institute has a negative impact on a law-enforcement practice so that's why the author proposes to amend the Article 44 of Criminal Code of Ukraine by supplementing it with the concept of discharge from criminal liability, reading: 'Discharge from criminal liability it is the government's waiver of application of statutory restrictions of person's certain rights and interests who committed a crime, since the objectives of criminal legislation could be (or have been) achieved without criminally prosecuting the offender'. It is mentioned that this definition reflects the notion and concept of the institute since the government's waiver of application of statutory restrictions of person's certain rights and interests who committed a crime shall be not merely an of mercy but rather shall be based on the assumption that the person that is relieved from criminal liability either has already been corrected and won't commit any crimes or the mentioned objectives would be achieved without criminal prosecution of the offender.

Key words: criminal liability, discharge from criminal liability, meaning of discharge from criminal liability.

Характерною рисою сучасної кримінальної політики у сфері боротьби із злочинністю є поєднання примусових заходів та заходів заохочення. Відповідно до ст. 2 Кримінального кодексу (далі – КК України) вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить склад злочину, є підставою для її притягнення до кримінальної відповідальності. Разом з цим в кримінальному законодавстві передбачена можливість застосування альтернативних кримінальній відповідальності заходів. Такими альтернативами є звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності за цей злочин та звільнення від покарання та його відбування [1, с. 11]. Проблемні питання звільнення від кримінальної відповідальності були предметом дослідження багатьох вчених. Однак відношення науковців до звільнення від кримінальної відповідальності досить різноманітне, крім того, вчені по-різному визначають природу даного інституту. Саме тому в рамках даної статті ми ставимо собі за мету дослідити правову природу інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

В КК України немає визначення «звільнення від кримінальної відповідальності», а лише вказано, що особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим кодексом (ст. 44 КК України). Відповідно до п. 1 ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12 звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України [2].

Закріплене у вищезазначеній ППВСУ визначення поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» дещо схоже на визначення, які є в науковій літературі.

Так, С.Г. Келіна під звільненням від кримінальної відповідальності розуміє відмову держави від винесення негативної оцінки особі, яка вчинила злочин, у передбачених у законі випадках [3, с. 31]. Відповідно до позиції В.С. Сгрова, звільнення від кримінальної відповідальності – це незастосування до винної особи негативних правових наслідків, передбачених законом, у силу відпадиння або суттєвого зниження суспільної небезпеки злочинного діяння або особи, яка його вчинила [4, с. 50]. Ю.В. Баулін визначає звільнення від кримінальної відповідальності як передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [1, с. 58]. О.С. Козак схиляється до визначення, запропонованого Ю.В. Бауліним, та наводить міркування щодо його уточнення положенням, що така відмова здійснюється відповідно до вимог кримінального та кримінально-процесуального законів та яка не тягне за собою кримінально-правових наслідків [5, с. 18–19]. Відповідно до думки В.О. Навроцького, звільнення від кримінальної відповідальності може бути визначено як врегульована кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством відмова держави від засудження особи, яка вчинила злочин, і від застосування щодо останньої примусу у вигляді покарання та, за загальним правилом, інших заходів кримінально-правового впливу [6].

З аналізу вищезазначених позицій очевидним є те, що вчені визначають звільнення від кримінальної відповідальності як відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, передбачених кримінальним законом обмежень її прав і свобод. Однак вважаємо, що таке визначення є неповним, так як не відображає, чому держава від-

мовляється від застосування до певних осіб, які вчинили злочин, передбачених кримінальним законом обмежень.

Як зазначає О.І. Рарог [7, с. 379], ще на початку ХХ ст. професор М.С. Таганцев звернув увагу на існування обставин, які здатні усувати караність злочинного посягання. За наявності таких обставин діяння, вчинене обвинуваченим, визнається таким, що містить у собі всі ознаки злочину, особа, яка його вчинила, визнається осудною, однак до винного не застосовується кримінальна репресія. Така безкарність злочинного діяння містить у собі безсумнівне протиріччя, так як ніщо не може зробити злочинне незлочинним, але з точки зору доцільності кримінальної репресії наявність у кримінальному законодавстві таких обставин, які коріняться в фізичній неможливості або юридичній безцільності кримінально-правового впливу, видається цілком природним. Згадані обставини не тільки усувають можливість застосування покарання, але й перешкоджають самому порушенню кримінального переслідування або припиняють розпочате провадження у кримінальній справі [8, с. 334–336].

Дана позиція широко підтримується сучасними, як українськими так і зарубіжними, вченими. Так, М.В. Бавсун вказує, що наявність у кримінальному законі підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності свідчить про те, що законодавець не ставиться до покарання, як до єдиного способу впливу на особу, яка визнана винною у вчиненні злочину та вважає доцільним в окремих випадках обходитись без його використання [9, с. 97]. О.І. Рарог зазначає, що ідея про те, що за наявності певних обставин завдання кримінального законодавства і цілі покарання можуть бути досягнуті більш ефективно і з меншими соціальними витратами шляхом звільнення особи, яка вчинила злочинне діяння, від кримінальної відповідальності, підтримується і сучасними дослідниками, серед них, наприклад, А.А. Магомедов та І.А. Тарханов [7, с. 379]. Соціальна суть інституту звільнення від кримінальної відповідальності полягає в тому, що в ряді випадків держава не бачить соціально-правової доцільності в притягненні особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності та призначення їй покарання. Обумовлено це може бути різними обставинами, наприклад, відшкодуванням заподіяної шкоди, закінченням тривалого строку після вчинення злочину, проте всі вони повинні свідчити про зникнення або істотне зниження суспільної небезпеки вчиненого злочину або особи, яка його вчинила [10, с. 214]. Дещо схожою є позиція Л.В. Іногамова-Хегай, яка, крім цього, вказує, що якщо особа, яка вчинила злочин, з різних причин втратила суспільну небезпеку, притягнення її до кримінальної відповідальності було б недоцільним, а часом виглядало б, як акт відплати, що не відповідає цілям і завданням демократичного суспільства. Для таких випадків у кримінальному праві передбачено інститут звільнення від кримінальної відповідальності [11]. Л.В. Головкич зазначає, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності заснований на доцільності притягнення особи до кримінальної відповідальності [12, с. 64]. Ю.Ю. Коломієць вказує, що принцип доцільності в кримінальному праві виявляється в можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності [13, с. 108]. О.О. Дудоров та Є.О. Письменський вважають, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності покликаний у привілейованій формі впливати на осіб, які вчинили злочини, однак застосування таких суворих заходів кримінально-правового впливу через різні причини недоцільне або навіть шкідливе [14, с. 47]. Щодо даного аспекту, Ю.В. Баулін зазначає, що: «<...> індивідуальний підхід до застосування відповідних норм про звільнення від кримінальної відповідальності не лише не перешкоджає охороні правопорядку від злочинних посягань, а й, навпаки, сприяє успішній протидії злочинності і, як багато хто вважає, здатний досягти цілей покарання без його реального застосування»

[15, с. 186]. Поряд з цим, в узагальненні практики застосування звільнення від кримінальної відповідальності та кримінального покарання зазначено, що в застосуванні звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) наявна повна або значною мірою втрата особою суспільної небезпеки, що робить недоцільним доведення справи до постановлення вироку [16].

Враховуючи зазначене, погоджуємось з В.В. Скибицьким, який, на наш погляд, правильно вказує, що звільнення від кримінальної відповідальності застосовується тому, що цілі покарання і завдання кримінального права можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу [17, с. 25]. З даного приводу В.М. Трубников вказує, що досягнення цілей покарання переслідується і в разі звільнення від кримінальної відповідальності і відбування покарання [18, с. 328]. Тобто, закріпивши обов'язок або передбачивши можливість звільнення від кримінальної відповідальності, законодавець встановив, що виправлення особи та попередження вчинення злочинів можливе без застосування кримінальної відповідальності та призначення покарання або такі цілі вже досягнуті. Так, наприклад, встановлюючи імперативні види звільнення від кримінальної відповідальності, законодавець був впевнений (або мав би бути впевненим), що якщо є наявні підстави для їх застосування, особа, яка вчинила злочин, вже знала необхідних заходів для досягнення цілей кримінального закону, а тому недоцільно або ж навіть шкідливо застосовувати до такої особи кримінальну відповідальність. Застосування звільнення від кримінальної відповідальності не переслідує цілі кари, хоча злочин і вчинено.

В рамках даного інституту досить виразно проявляється співвідношення принципів доцільності, гуманізму та економії кримінальної репресії. Адже природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності передбачає, що в разі його застосування цілі кримінального закону можуть бути (або вже) досягнуті значно меншими ресурсами та більш гуманними засобами.

Слід зазначити, що думка про те, що доцільність застосування будь-якого виду звільнення від кримінальної відповідальності слід пов'язувати із завданнями кримінального законодавства, не є новою, її відстоювали ще в радянський період [19, с. 184–185]. Значна частина вчених-криміналістів і сьогодні наводять численні аргументи на користь зазначеної позиції. Так, В.С. Єгорова вказує, що звільнення від кримінальної відповідальності, в першу чергу, слугує цілі підвищення засобів кримінально-правової охорони суспільних відносин [4, с. 69]. В.К. Дуюнов пише, що звільнення від кримінальної відповідальності має застосовуватися тоді, коли з позицій цілей і принципів кримінально-правового впливу немає необхідності притягувати особу, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності, якщо є в наявності передбачені законом умови. Водночас серед принципів, які реалізуються в рамках даного інституту, вчений називає принцип доцільності [20, с. 92–93].

А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько вказують, що особа, до якої застосовується звільнення від кримінальної відповідальності, не становить значної суспільної небезпеки, виконала певні нормативні умови та спроможна виправитися без примусу держави через покарання. З даного приводу М.Є. Григор'єва, автор дисертаційного дослідження, присвяченого звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, вказує, що значення дійового каяття як підстави звільнення від кримінальної відповідальності полягає в можливості досягнення при цьому цілей покарання [21, с. 15]. В свою чергу, О.С. Козак до загальних цілей звільнення від кримінальної відповідальності, як і вищезазначені науковці, відносить виправлення осіб, які вчинили злочин, спеціальну

та загальну превенцію. Вчена наголошує, що виправлення осіб, які вчинили злочин, є початковою ціллю, яка обумовлює існування відповідної заохочувальної норми. Спеціальна превенція, відповідно до позиції О.С. Козак, полягає в заохоченні осіб, які вчинили злочини, виявили позитивну посткримінальну поведінку, довести своє виправлення, відмовитися від вчинення злочинів в майбутньому, а загальнопревентивний вплив поширюється на коло осіб, які є носіями позитивної кримінальної відповідальності [22, с. 13].

В продовження даної позиції зазначимо думку А.В. Єндольцової, яка зазначає, що держава вибачає особу, яка вчинила злочин, таким чином проявляє до неї довіру та розраховує на законслухняну поведінку в майбутньому. Звільнення від кримінальної відповідальності свідчить про вибачливе ставлення до особи, можливість досягнення цілей кримінальної юстиції без засудження винної особи і покарання [23, с. 30].

Крім того, з точки зору загальної і спеціальної превенції, а також виправлення злочинця кримінальна відповідальність є доцільною лише у тому разі, коли притягнення до неї відбувається протягом певного відносно нетривалого строку після вчинення злочину. Покарання, призначене після того, як спливає тривалий строк, протягом якого винний не вчиняє нових злочинів, набуває рис необґрунтованої помсти з боку держави. Саме тому абсолютно виправдано в ст. 49 КК України закріплено, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо із дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули визначені законом строки.

В ухвалах суду про звільнення від кримінальної відповідальності також акцентується увага на тому, що, приймаючи рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності, суд повинен впевнитися, що можливо досягти мети покарання без фактичного застосування заходів кримінально-правової відповідальності. Так, в ухвалі Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 1 квітня 2016 р. зазначається, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки не є імперативним: застосування ст. 47 КК України – це право, а не обов'язок суду. Застосування ст. 47 КК України є виправданим лише тоді, коли суд дійде висновку про те, що виправлення конкретної особи, яка вчинила злочин, є можливим без фактичного застосування щодо неї заходів кримінально-правової відповідальності. Судом встановлено, що ОСОБА_1 вперше вчинив злочин, який відноситься до категорії злочинів середньої тяжкості, та широко розкався у вчиненому злочині, висловив своє бажання та готовність виправити ситуацію, що склалася у зв'язку з невиконанням ним рішення суду, позитивно характеризується з місця роботи, зобов'язався виправдати довіру трудового колективу. Враховуючи наведене, суд доходить висновку, що виправлення ОСОБА_1 можливе без фактичного застосування щодо нього заходів кримінально-правової відповідальності, та є можливість звільнення його від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 КК України, з передачею на поруки строком на 1 рік [24].

В ухвалі Апеляційного суду Запорізької області від 20 квітня 2016 р. зазначено, що звільнення особи від кримінальної відповідальності з передачею на поруки відбувається за наявності всіх законодавчо визначених умов. І вказане звільнення має бути дієвим заходом перевиховання особи, щодо якої його застосовано, і переслідуювати мету покарання, а саме – виправлення особи та запобіган-

ня вчиненню нею нових злочинів. Враховуючи, що ОСОБА_3 вперше вчинив злочин середньої тяжкості та широко розкався, позитивно характеризується, клопотання колективу громадської організації про звільнення ОСОБА_3 від кримінальної відповідальності з передачею його на поруки та перевиховання відповідає вимогам КК України, суд дійшов обґрунтованого висновку про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК України [25].

Аналіз зазначених ухвал судів дозволяє зробити висновки, що в кожному разі, приймаючи рішення про застосування дискреційного виду звільнення від кримінальної відповідальності, суд повинен впевнитися, що можливе досягнення цілей покарання без притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Поряд з цим, Л.В. Іногамова-Хегай зазначає, що неприйнятним є твердження, що загальною підставою звільнення від відповідальності є недоцільність притягнення особи до відповідальності та застосування до неї заходів кримінального характеру [11], водночас автор посилається на позицію О.І. Парога. Вчена зазначає, що недоцільність не можна розглядати як підставу хоча б уже тому, що це поняття неконкретне, носить занадто узагальнений характер. Недоцільним є притягнення до кримінальної відповідальності і з політичних, ідеологічних та інших мотивів, які нічого спільного не мають з розглянутими видами звільнення. Однак слід зазначити, що О.І. Парог та інші вищезазначені нами вчені не визначають «недоцільність» як підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності, а вказують на те, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності заснований на доцільності притягнення особи до кримінальної відповідальності. Адже підстави звільнення від кримінальної відповідальності чітко передбачені в КК України. Тому навіть у тому випадку, коли суд дійде висновку, що досягнення мети кримінальної відповідальності можливе і без притягнення винної особи до неї, а підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених кримінальним законом не буде, то така особа все одно буде притягнута до кримінальної відповідальності [13, с. 106]. Тобто в рамках даного інституту застосування принципу доцільності обмежується підставами звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені кримінальним законом (принципом законності, про що наголошувалось раніше).

Враховуючи відсутність єдиного розуміння щодо суті інституту звільнення від кримінальної відповідальності, вважаємо, що було б абсолютно виправданим внести зміни у ст. 44 КК України, доповнивши її поняттям звільнення від кримінальної відповідальності наступного змісту: «Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, у випадках, передбачених цим Кодексом, установлених законом обмежень певних прав і свобод, оскільки завдання кримінального законодавства можуть бути (або вже) досягнуті без притягнення її до кримінальної відповідальності».

Таке доповнення відобразить суть та призначення даного інституту, адже відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод повинна бути не просто актом милосердя, а ґрунтуватися на тому, що особа, яка звільняється від кримінальної відповідальності, вже виправилася та більше не вчинятиме злочинів, або ж зазначені цілі будуть досягнуті без притягнення особи до кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: [монографія] / Ю.В. Баулін. – К., 2004. – 296 с.
2. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. №12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>

3. Келина С.Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности / С.Г. Келина. – М. : Наука, 1974. – 232 с.
4. Егоров В.С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности : [монография] / В.С. Егоров. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т, 2002. – 279 с.
5. Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: [монографія] / О.С. Козак. – К. : Освіта України, 2009. – 204 с.
6. Українське кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / [Берзін Павло Сергійович та ін.] ; за заг. ред. В. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 711 с.
7. Уголовное право России. Общая часть / под ред. А.И. Рарога. – 3-е изд. с изм. и доп. – М. : Эксмо, 2009. – 496 с.
8. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции : Часть общая : в 2-х т. / Н.С. Таганцев ; сост. и отв. ред.: Н.И. Загородников. – М.: Наука, 1994. – Т.1. – 380 с.
9. Бавсун М.В. Целесообразность в уголовном праве : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.В. Бавсун. – Омск, 2002. – 186 с.
10. Уголовное право России. Части Общая и Особенная : [учебник для бакалавров] / отв. ред. А.И. Рарог. – М. : Проспект, 2015. – 496 с.
11. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция норм при освобождении от уголовной ответственности / Л.В. Иногамова-Хегай // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 116–128.
12. Головки Л.В. Принципы неотвратимости ответственности и публичности в современном российском уголовном праве и процессе / Л.В. Головки // Государство и право. – 1999. – № 3 – С. 61–68.
13. Коломієць Ю.Ю. Невідворотність кримінальної відповідальності : правова природа та зміст : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.Ю. Коломієць. – О., 2005. – 199 с.
14. Дудоров О. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно-правова характеристика / О. Дудоров, Є. Письменський // Вісник Національної Академії Прокуратури України. – 2010. – № 3. – С. 46–52.
15. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю.В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1(1). – С. 185–207.
16. Узагальнення практики застосування звільнення від кримінальної відповідальності та кримінального покарання у 2011-2012 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gmm.vn.court.gov.ua/sud0205/analiz/30090>.
17. Скибицкий В.В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания / В.В. Скибицкий. – Киев : Наук. думка, 1987. – 184 с.
18. Кримінально-виконавче право України : [підручник] / [В.М. Трубников, В.М. Харченко, О.В. Лисодід, Л.П. Оника, А.Х. Степанюк] ; за ред. В.М. Трубникова. – Харків : Право, 2001. – 384 с.
19. Курс советского уголовного права : Наказание. в 6-ти томах : Часть общая. Т. 3 / [Игнатов А.Н., Келина С.Г., Ковалев М.И., Кригер Г.Л., и др.] ; ред. кол. : Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чиквадзе В.М. – М. : Наука, 1970. – 350 с.
20. Дуюнов В.К. Уголовно-правовое воздействие: теория и практика / В.К. Дуюнов. – М. : Научная книга, 2003. – 520 с.
21. Григор'єва М.Є. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М.Є. Григор'єва. – Х., 2007. – 21 с.
22. Козак О.С. Звільнення від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.С. Козак. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
23. Ендольцева А.В. Институт освобождения от уголовной ответственности: теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.08; 12.00.09 / А.В. Ендольцева. – М., 2005. – 396 с.
24. Ухвала Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 1 квітня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56881699>.
25. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 20 квітня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57289409>.